

SEXE-ROL STEREOTYPIE EN SEXE-ROL IDENTITEIT IN DE SPELKEUZE VAN 7-, 9- EN 11- JARIGE KINDEREN

[SEX-TYPING AND SEX-ROLE IDENTITY IN PLAY AND
GAMES PREFERENCE IN 7, 9, AND 11 YEAR OLD CHILDREN]

*Vrije Universiteit Amsterdam
Interfaculteit Lichamelijke Opvoeding
Vakgroep Psychologie*

Jacques H.A. van ROSSUM & Brigitte S. TIMMER

In this article, a study is reported that replicates as well as extends earlier research by Rosenberg and Sutton-Smith (1959). Their 'play and games list' was adapted and presented to 7, 9, and 11 year old Dutch boys and girls. Besides sex-typed items, neutral or not-sex-typed items were analyzed.

As it turned out, the play and games preference could, at each age level, *not* be characterized by the sex-typed items. Sex-role identity was found to play a different role in both sexes not only when neutral but also when cross-sex choices are concerned; age-changes were also observed. These results are discussed in the context of the development of 'sex-typing', and further data are presented with respect to the reasons for particular play and game choices (knowledge and/or motivation).

INLEIDING

De laatste jaren is binnen de ontwikkelingspsychologie de interesse voor «spel» aanzienlijk toegenomen. Dit komt niet alleen tot uitdrukking in de vele boeken en artikelen, maar ook in afzonderlijke hoofdstukken over dit onderwerp in sommige inleidende handboeken (b.v., Gardner, 1978; Helms & Turner, 1978; Kohnstamm, 1980), hoewel het evenzeer voorkomt dat er nauwelijks enige pagina's aan gewijd worden (Birren, Kinney, Schaie & Woodruff, 1981; Fischer & Lazerson, 1984; Kopp & Krakow, 1982).

De spraakverwarring over niet alleen het belang, maar ook de omschrijving van «spel» doet zich — weer — in alle hevigheid voor (zie ook Rost, 1982). In de huidige discussie worden de standpunten van «oude»

speltheoretici als Groos, Spencer en Hall, al dan niet voorzien van een nieuw laagje vernis, teruggevonden (Rubin, 1982). Het ontbreken van overeenstemming over een geschikte werkomschrijving zal voor sommigen aanleiding zijn de uitspraak van Schlosberg (1947) te onderschrijven die stelt dat spel geen onderwerp van experimenteel onderzoek kan zijn omdat het niet goed gedefiniëerd kan worden.

Vandenberg (1982) stelt vast dat «spel» de clown lijkt van psychologische fenomenen door precieze omschrijving te ontlopen en zich als een kameleon aan te passen aan de omstandigheden (lees: het referentiekader van de onderzoeker of theoreticus). Hij concludeert evenwel dat een definitie van spel niet noodzakelijk is. Vandenberg pleit er voor niet de functie van spel («waar is het goed voor»; «wat heb je er aan»), maar spel op zichzelf tot onderwerp van gesprek (en onderzoek) te maken. Hij merkt op dat de vraag naar het effect van spel op de ontwikkeling er op duidt dat spel als *middel tot* ontwikkeling wordt opgevat; zijn pleidooi is er op gericht de aandacht daarvandaan te verschuiven naar spel als *aspect van* ontwikkeling. Eenzelfde gedachten-gang treffen we aan bij Sutton-Smith (1982). In een beschrijvende analyse van een facet van sociale ontwikkeling (de relaties met leeftijdgenoten) wijst Sutton-Smith er op dat aan de orthodoxe of traditionele benadering (zoals b.v. verkondigd door Hartup, 1978) een impliciete nuttigheidsopvatting ten grondslag ligt die «gericht (is) op de verdiensten van de interacties tussen leeftijdgenoten en wat ze aan de sociale orde bijdragen» (Sutton-Smith, 1982, p. 165). In zo'n benadering wordt vanuit het gezichtspunt van de onderzoekende volwassene geobserveerd en geïnterpreteerd.

Sutton-Smith (1982, p. 166) schetst een alternatieve methode om kinderen en hun interacties met leeftijdgenoten te onderzoeken: «aangezien kinderen het grootste gedeelte van hun vrije tijd samen spelen, lijkt het aannemelijk dat, wanneer we onze aandacht daarop richten, voor ons op een nieuwe en bevoorrechte wijze toegankelijk wordt, wat hun wereld voor henzelf betekent».

De erfenis van het «oude» spelonderzoek wordt derhalve onder andere gekenmerkt door een paternalistische bewogenheid. Een hiermee samenhangende nuttigheidsopvatting komt met name tot uitdrukking in de interpretatie van onderzoeksgegevens. In dit artikel staat de spelkeuze van kinderen op de voorgrond, d.w.z. de voorkeur die kinderen *zelf* hieromtrent uitspreken.

SPELKEUZE EN SEXE

In een veelvuldig geciteerd artikel komen Roberts en Sutton-Smith (1962) tot de conclusie dat spel een afspiegeling is van de culturele omgeving waarin het plaatsvindt. Op grond van cross-cultureel onderzoek komen zij tot de vaststelling dat er een relatie bestaat tussen het geprefereerde type spel (strategiespelen, kansspelen, fysieke vaardigheidsspelen) en opvoedingspraktijken. Deze relatie is door Sutton-Smith (o.a., 1973) in een z.g. «conflict-enculturation» model geïnterpreteerd: angsten en conflicten, die nu eenmaal inherent zijn aan het socialisatieproces, kunnen in het spel onder controle worden gebracht. De spelletjes die kinderen kiezen zouden dan ook nuttig zijn voor het ontwikkelen van vertrouwen en competentie om ook in de werkelijkheid van alledag aan dergelijke angsten en conflicten het hoofd te kunnen bieden. Een spel wordt daarmee opgevat als een symbolische weergave van deze conflicten en is om die reden aantrekkelijk voor de speler (Sutton-Smith & Roberts, 1970).

Buiten het feit dat samenlevingen verschillen in de nadruk die wordt gelegd op bepaalde normen en verwachtingen (zoals onafhankelijkheid, gehoorzaamheid, verantwoordelijkheid, prestatie en succes) is dit ook het geval tussen groepen of klassen binnen eenzelfde samenleving (Sutton-Smith, 1978). Vaak wordt in dit verband gewezen op het verschil tussen jongens en meisjes. Schwartzman (1978) stelt vast dat uit cross-cultureel onderzoek de conclusie kan worden getrokken dat, onafhankelijk van de sociaal-culturele omgeving, jongens zich anders gedragen dan meisjes. In het gedrag van jongens treedt in het algemeen agressie, assertiviteit en zelfvertrouwen meer op de voorgrond, terwijl bij meisjes het verzorgende, volgzame en sociaal gevoelige meer wordt aangetroffen. Ter interpretatie van dit verschil kan niet zonder meer op aangeboren, biologisch bepaalde kenmerken worden gewezen. Een verschil in sexe-rol socialisatie kan er evenzeer voor verantwoordelijk zijn. De spelkeuze van kinderen kan dan ook opgevat worden als een indicatie van de mate waarin kinderen zich sexe-typerende gedragingen hebben eigen gemaakt («echte jongens spelen niet met poppen»). De mannelijkheid («masculinity») resp. vrouwelijkheid («femininity») van een kind zou dan af te leiden zijn uit diens spelvoorkeur. Hierop zal in dit artikel worden ingegaan: enerzijds zal de met sexe samenhangende spelkeuze bij basisschool kinderen worden beschreven en veranderingen die daarin optreden, anderzijds zullen deze sexe-typerende keuze-

patronen beschouwd worden tegen de achtergrond van de niet-sexe-typerende spelkeuze.

De methode van onderzoek sluit aan bij het door Rosenberg en Sutton-Smith (1959) ontwikkelde meet-instrument. In navolging van de attitudelijst van Terman en Miles (1936) stelden zij een lijst op van 180 spelactiviteiten (de z.g. «play and games list»). Het was er de onderzoekers om te doen de begrippen «mannelijkheid» («masculinity») en «vrouwelijkheid» («femininity») op grond van spelvoorkeur te operationaliseren. Deze meetmethode is destijds in allerlei studies gebruikt (Rosenberg & Sutton-Smith, 1960; Rosenberg, Sutton-Smith & Morgan, 1961; Rosenberg & Sutton-Smith, 1964; Sutton-Smith & Rosenberg, 1960; Sutton-Smith & Rosenberg, 1961; Sutton-Smith, Rosenberg & Morgan, 1963).

«MANNELIJKHEID» EN «VROUWELIJKHEID»

In het licht van de discussie die zich de afgelopen jaren rond het meetbaar maken van de begrippen «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid» heeft afgespeeld, blijkt de operationalisatie van Rosenberg en Sutton-Smith (1959) nog steeds te voldoen. Op een drietal argumenten in deze discussie gaan we kort in, daarbij steeds verwijzend naar de wijze waarop Rosenberg en Sutton-Smith (1959) hiermee zijn omgegaan.

Een eerste punt dat de aandacht verdient is, zoals door Pleck (1975) terecht opgemerkt, dat het bepalen van «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid» sterk afhankelijk is van het gedragsterrein waarop gemeten wordt. Eenzelfde persoon kan in b.v. sportbeoefening sterk mannelijk scoren, terwijl uit diens beroepsvoorkeur een lage mannelijkheid zou kunnen blijken. Een score op een bepaald gedragsterrein mag dan ook niet zonder meer gegeneraliseerd worden. In de spelkeuzelijst wordt expliciet beperking aangebracht door slechts naar spelgedrag te refereren. De vraag die zich daarbij automatisch laat stellen is of dit gedragsterrein wel voldoende representatief is. Het lijkt vooralsnog aan weinig twijfel onderhevig dat kinderen veel van hun vrije tijd met spelactiviteiten vullen (vgl. b.v. Lever, 1976; 1978).

In de tweede plaats werd door Bem (1974; 1975) vastgesteld dat «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid» niet als de extremen van eenzelfde continuüm mogen worden beschouwd. Zij introduceerde het begrip «androginie» om te onderstrepen dat «mannelijkheid» en «vrouwelijk-

heid» als afzonderlijke dimensies moeten worden opgevat, die niet alleen middels afzonderlijke schalen bepaald moeten worden, maar die ook beide bij eenzelfde individu moeten worden afgenomen om hem of haar in sexe-typerende kenmerken te kunnen beschrijven. In de spelkeuzelijst wordt met dit criterium rekening gehouden doordat afzonderlijke schalen voor «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid» zijn opgesteld.

Een derde aspect dat in de discussie speelt is het niveau waarop wordt gemeten bij het bepalen van «mannelijkheid» resp. «vrouwelijkheid». Constantinople (1973) en Dwyer (1974) wijzen in dit verband op het belang van een duidelijke begripsomschrijving. Daarbij is het relevant onderscheid te maken tussen de volgende drie niveau's: het biologisch-cognitieve, het sociologische en het psychologische niveau.

Op biologisch-cognitief niveau kunnen we spreken van *sexuele identiteit*. Hierbij gaat het om de relatie tussen het op grond van biologische kenmerken bepaalde geslacht en de individuele (h)erkenning dat men tot deze groep behoort. *Sexe-rol stereotypieën* bewegen zich op het sociologische vlak. In deze stereotypieën worden de — psychologische — kenmerken weergegeven van «de» man/jongen en «de» vrouw/meisje, zoals die in de betreffende samenleving heersen. Het gaat hierbij om gedragskenmerken die in relatie staan tot het biologische geslacht: bepaalde activiteiten worden verwacht en gesanctioneerd bij de ene sexe en als onjuist of misplaatst ervaren bij de andere. De sexe-rol stereotypieën zijn breed van omvang en hebben betrekking op allerlei gedragsaspecten: taal en communicatie (ook non-verbaal), emotie, motoriek, cognitie, e.d. De normen en verwachtingen ten aanzien van «mannelijk» en «vrouwelijk» kunnen van samenleving tot samenleving verschillen, zoals er ook binnen één samenleving verschillen kunnen voorkomen. De sexe-rol stereotypieën staan onder druk van veranderingen in de samenleving, hoewel niet verwacht mag worden dat deze vooroordelen (want onder deze categorie vallen de sexe-rol stereotypieën) gemakkelijk met de sociale veranderingen mee-evolueren (vgl. Maccoby & Jacklin, 1978). Op het individueel psychologisch niveau kan van de *sexe-rol identiteit* worden gesproken. Hier gaat het om de mate waarin personen in staat zijn of wensen te voldoen aan de in de samenleving heersende opvattingen; d.w.z., het persoonlijk inzicht in hoeverre men «mannelijk» dan wel «vrouwelijk» is, en daarmee voldoet aan de sexe-rol stereotypieën die samenhangen met de sexuele identiteit.

SPELKEUZE EN «MANNELIJKHEID»-«VROUWELIJKHEID»

Een veelvuldig gehanteerd instrument voor het meten van «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid» vanuit spel- en speelgoedkeuze bij kinderen van 3 tot 11 jaar is de It-Schaal (Brown, 1956). Bij deze test krijgt het kind een afbeelding te zien van een sexeloze figuur (de «It») en dient voor deze «It» een keuze te maken uit aanwezig sexe-typerend speelgoed. In deze keuze zou de sexe-rol identiteit van het kind weer-spiegeld zijn. Wesley en Wesley (1977) vermelden dat de noodzakelijke identificatie van het kind met de «It» niet altijd correct verloopt: veel meisjes blijken de «It» te benoemen als een jongen! DeLucia (1963) heeft getracht dit methodologisch probleem te ondervangen door een met de — biologische — sexe van het kind overeenkomende figuur aan te bieden. Doordat het kind gevraagd wordt te kiezen met welke van de twee speelgoedvoorwerpen het afgebeelde kind het liefst zou willen spelen blijft onduidelijk of de sexe-rol stereotypie dan wel de sexe-rol identiteit wordt vastgesteld. Geconcludeerd kan worden dat het maken van de omweg (de figuur waarmee het kind zich dient te vereenzelvigen) niet alleen tot methodische problemen aanleiding geeft, maar ook het niveau verduistert waarop gemeten wordt.

In de spelkeuzelijst van Rosenberg en Sutton-Smith (1959) wordt rechtstreeks gevraagd naar de spelactiviteiten die beoefend worden. Een spelactiviteit die significant vaker gekozen wordt door één van beide sexen wordt als sexe-typerend voor die sexe beschouwd. De reeks van dergelijke items (de mannelijkheids- dan wel vrouwelijkheidsschaal) zou als maat voor de sexe-rol stereotypie, zoals die bij de kinderen van de betreffende sexe leeft, kunnen worden gezien. De score die vervolgens per kind over alle items van de betreffende schaal wordt behaald, kan als maat voor de sexe-rol identiteit worden opgevat, d.i. dus de mate waarin een kind de spelletjes verkiest die volgens de eigen sexegenoten de sexe-rol stereotypie weergeven.

VRAAGSTELLING

Uit het voorafgaande kan geconcludeerd worden dat, ondanks de betrekkelijke ouderdom van de door Rosenberg en Sutton-Smith (1959) gehanteerde spelkeuzelijst, deze lijst nog goed bruikbaar kan zijn. De argumenten en kritiekpunten die naar voren gebracht zijn in de discussie

rond «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid», blijken hierop niet van toepassing. De lijst maakt het mogelijk beide begrippen rechtstreeks als afzonderlijke dimensies te meten, op zowel het niveau van sexe-rol stereotypie als sexe-rol identiteit, op een omschreven gedragsterrein, waarop kinderen zich betrokken voelen.

Het hier gerapporteerde onderzoek kan als replicatie en uitbreiding van dat van Rosenberg en Sutton-Smith (1959) gezien worden. We beperken ons daarbij tot het weergeven van «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid» als sexe-rol stereotypie resp. identiteit en zullen deze sexe-typerende spelactiviteiten belichten tegen de achtergrond van niet-sexe-typerende spelactiviteiten. Ook zal stilgestaan worden bij veranderingen die zich hieromtrent voordoen tijdens de basisschoolleeftijd.

METHODE VAN ONDERZOEK

Samenstelling spellijst

Uitgangspunt voor de samenstelling van de spellijst is de «play and games list» van Rosenberg en Sutton-Smith (1959) geweest. Ondanks de in de inleiding getrokken conclusie dat deze lijst nog steeds goed hanteerbaar is, kan de oorspronkelijke lijst niet zonder meer gebruikt worden. Zoals ook uit de studie van Walker (1964) met deze lijst bleek, is een aanpassing van de inhoud aan de onderzoeksgroep noodzakelijk.

De door ons gebruikte spellijst is als volgt tot stand gekomen. Van de oorspronkelijke 180 items van de «play and games list» zijn 127 items identiek; voor 20 items kan een soortgelijke activiteit worden gevonden (b.v., een Amerikaans tikspelletje werd in een, in Nederland bekend, equivalent «vertaald»). Ten slotte werd de lijst aangevuld met 71 activiteiten, die nog ontbraken naar het oordeel van de auteurs/onderzoeksters en daartoe geraadpleegde vakleerkrachten. In totaal komen in de aldus opgestelde lijst 218 spelactiviteiten voor¹.

De volgorde van de spelactiviteiten is op basis van toeval bepaald. Bij elke spelactiviteit werden achtereenvolgens drie vragen gesteld: «ken je het»? (ja/nee), «speel je het»? (ja/nee) en «vind je het leuk»? (ja/nee). Voor het bepalen van de sexe-rol stereotypie zijn de antwoorden op de vragen t.a.v. «kennen» en «spelen» relevant. Voor de

1. De spellijst alsmede het onderzoeksverslag (Timmer & de Kock, 1983) is verkrijgbaar bij J.H.A. van Rossum (Vrije Universiteit, Interfaculteit Lichamelijke Opvoeding, vakgroep Psychologie, De Boelelaan 1081, 1081 HV Amsterdam).

sexe-rol identiteit zijn de antwoorden op alle drie de gestelde vragen van belang.

Proefpersonen

De spellijst is afgenomen bij jongens en meisjes van de 1^e, 3^e en 5^e klas van vier basisscholen in Amsterdam-Geuzenveld (een «middle-class» milieu volgens de onderwijsinspectie). Als criterium voor verwerking van de gegevens is gesteld dat het kind moest zijn opgegroeid en opgevoed in Nederland, en dat het een Nederlandse moeder moest hebben. Bij 291 kinderen is de spellijst afgenomen; op grond van genoemd criterium zijn de gegevens van 248 kinderen in het onderzoek betrokken. Voor een overzicht van het aantal jongens en meisjes per leeftijdscategorie en de gemiddelde leeftijd wordt verwezen naar Tabel 1.

Afname procedure

Het grote individuele verschil in leestempo en de snelle afleidbaarheid van de kinderen in de eerste klas hebben ons doen besluiten tot een afname in kleine groepjes; in de 3^e en 5^e klas is de spellijst klassikaal afgenomen.

Tab. 1. — Weergave van het aantal jongens en meisjes per leeftijdscategorie en de gemiddelde leeftijd in maanden

	a	b	c	d	e
1e klas	93	47	30	84,6 (4,6)	85,4 (4,7)
3e klas	87	34	39	108,9 (5,5)	107,7 (3,0)
5e klas	111	50	48	132,9 (5,3)	131,9 (4,5)

a: het aantal kinderen bij wie de spellijst is afgenomen

b: het aantal jongens van wie de spellijst is verwerkt

c: het aantal meisjes van wie de spellijst is verwerkt

d: de gemiddelde leeftijd (en spreiding) van de deelnemende jongens

e: de gemiddelde leeftijd (en spreiding) van de deelnemende meisjes

Voor het verkrijgen van een indicatie van de betrouwbaarheid van de spellijst is, na een periode van twee weken, op één van de vier scholen de lijst voor een tweede keer afgenomen. In klas 1 werd in verband met de tijdrovende individuele afname voor een tevoren ad random bepaald

aantal van 75 items gekozen. De klassen 3 en 5 kregen wederom de gehele lijst gepresenteerd.

Naast de betrouwbaarheid van de spellijst is ook geprobeerd een aanduiding van de representativiteit in handen te krijgen. Daartoe werd op het eind van de spellijst (volgend op de 218 items) een vraag gesteld naar de drie spelletjes die het kind het leukst vindt. Deze drie spelletjes mochten in de spellijst voorkomen, maar er werd benadrukt dat ook andere spelletjes vermeld konden worden.

De spellijst werd (in maart 1983) op school afgenomen tijdens de schooluren. De afname geschiedde door twee proefleidsters. De spellijst werd in een enkele sessie afgenomen.

Data-verwerking

Van elke spelactiviteit is eerst het percentage kinderen vastgesteld dat zegt deze activiteit zowel te kennen als te spelen. Alle items die op deze wijze door tenminste 30% van de kinderen van een leeftijdscategorie werden beantwoord, werden in de verdere verwerking betrokken. Deze procedure is identiek aan die bij Sutton-Smith e.a. (1963).

Per leeftijdscategorie werd op elk van deze items vervolgens een chi-kwadraat analyse uitgevoerd op sexe verschil in voorkeur voor het betreffende item. Op basis van het significantieniveau werd de spelactiviteit ingedeeld in één van de volgende categorieën: een sexe-typerend item ($p < 0.05$), een zwak neutraal item ($0.05 < p < 0.25$) dan wel een sterk neutraal item ($p > 0.25$). Bij een significante chi-kwadraat is het item als een jongens-item beschouwd wanneer jongens het item vaker kiezen dan meisjes; dit geldt mutatis mutandis voor meisjes-items. De mannelijkheidsschaal (M-schaal) wordt derhalve gevormd door alle items die jongens significant vaker kiezen dan meisjes; op soortgelijke wijze werd de vrouwelijkheidsschaal (V-schaal) samengesteld. Deze beide schalen geven de sexe-rol stereotypie voor de betreffende leeftijd- en sexe-groep weer. Naast deze beide sexe-typerende schalen (de M- resp. V-schaal) werd ook een lijst met de zwak neutrale (n-schaal) en sterk neutrale (N-schaal) items opgesteld. Deze vier schalen werden voor elke leeftijdscategorie afzonderlijk vervaardigd.

Op elke schaal zijn, ten slotte, individuele scores bepaald. Daartoe werd een ongewogen score genomen van die items van elke schaal die het kind zegt te kennen, te spelen en leuk te vinden. Deze scores op de M- en V-schaalitems geven de sexe-rol identiteit van het kind weer.

RESULTATEN

Betrouwbaarheid spellijst

Voor het bepalen van de betrouwbaarheid in onderhavig onderzoek is uitgegaan van een identieke beantwoording op alle drie de vragen: «ken je het?», «speel je het?» en «vind je het leuk?». De percentages volledig overeenkomstig beantwoorde items per klas zijn resp. 74% (klas 1), 72% (klas 3) en 69% (klas 5) (zie voor uitgebreidere uiteenzetting het onderzoeksverslag van Timmer & de Kock, 1983). Uit deze percentages wordt geconcludeerd dat de spellijst in voldoende mate betrouwbaar is.

Representativiteit spellijst

Om vast te stellen op de spellijst representatief is voor de spelactiviteiten die de door ons geteste groep kinderen bedrijven, is gekeken naar de spelletjes die de kinderen zelf als leuke spelletjes vermelden. Een percentage van 75% of meer van de door de kinderen genoemde spelactiviteiten komt op identieke wijze in de spellijst voor (zie ook Timmer & de Kock, 1983). Er zijn maar enkele spelactiviteiten die de kinderen zeggen leuk te vinden en die niet op de spellijst voorkomen. De spellijst lijkt dan ook voldoende divers.

Samenstelling van de schalen

Elk item (spelactiviteit), dat door tenminste 30% van de kinderen van een bepaalde leeftijdsgroep wordt beantwoord met «kennen» en «spelen», wordt in de verdere analyse betrokken. Voor klas 1, 3 en 5 blijven er resp. 144, 184 en 164 van de 218 items over.

Op grond van de resultaten van de chi-kwadraat analyse werden de items ingedeeld in sexe-typerende spelactiviteiten (M- en v-schaal) en

Tab. 2. — Het aantal items (spelactiviteiten) waaruit per leeftijdscategorie de vier schalen bestaan (M-schaal: mannelijkheidsschaal; v-schaal: vrouwelijkheidsschaal; n-schaal: zwak-neutrale schaal; N-schaal: sterk-neutrale schaal)

	M-schaal	v-schaal	n-schaal	N-schaal
7-jarigen	48	6	45	45
9-jarigen	11	30	47	96
11-jarigen	12	27	39	86

niet-sexe-typerende, resp. zwak en sterk neutrale spelactiviteiten (n- en N-schaal).

Het aantal items waaruit de verschillende schalen op elk leeftijds-niveau bestaan is weergegeven in Tabel 2.

De chi-kwadraat analyse levert een waarde op die in hoge mate significant is (chi-kwadraat = 73.90; $df = 6$; $p < 0.001$). Dit betekent dat de proportie van items in de vier schalen verschilt tussen de leeftijdscategorieën. De 9- en 11-jarigen verschillen onderling nauwelijks zodat geïmpliceerd is dat het verschil met name tussen de jongste en beide oudste groepen optreedt. Inspectie van de cellen die een grote bijdrage leveren aan de gevonden chi-kwadraatwaarde duidt er op dat het aantal M-items bij de 7-jarigen en, in veel mindere mate, zowel het aantal v- en N-items bij 7-jarigen alsook het aantal M-items bij 9- en 11-jarigen afwijkt van de verwachting.

Verder kan vastgesteld worden dat op geen der leeftijdsniveau's sexe-typerende activiteiten de overhand hebben in de spelkeuze: het aantal items dat als zodanig wordt genoemd is voor de 7-, 9- en 11-jarigen resp. 38%, 22% en 24%.

Waar ten slotte nog op gewezen moet worden is de onderlinge verhouding van de M- en v-items. Wederom zijn de getallen voor de 9- en 11-jarigen nagenoeg identiek, waarbij de overmaat aan v-items opvallend is: 70% van de sexe-typerende items. Bij de 7-jarigen is de situatie volstrekt anders: de M-items overheersen hier (89%).

Individuele scores

In deze paragraaf gaan we in op de individuele scores op elk van de vier schalen (M-, v-, n- en N-schaal). Met het in Tabel 2 gepresenteerde aantal items waaruit een bepaalde schaal bestaat is tevens de maximale score vastgelegd die per schaal per leeftijdscategorie behaald kan worden. In Tabel 3 is, per leeftijdscategorie en per sexe, de gemiddelde score op elk der schalen weergegeven. Hierbij is de individuele score vastgesteld als de ongewogen som van de schaalitems waarvan het kind zegt het item te kennen, te spelen en leuk te vinden (voor de M- en v-schaal betreft het dus de sexe-rol identiteit).

Per leeftijdsniveau is een «one-way» ANOVA (sexe als factor) berekend per schaalscore (dus 4 ANOVA's met afhankelijke variabele resp. de score op M-, v-, n- en N-schaal).

Met betrekking tot de M-schaalscores blijkt op elk der leeftijds-niveau's dat jongens significant hoger scoren dan meisjes; meisjes

Tab. 3. — Voor elk van de drie leeftijdscategorieën wordt voor elk van de schalen afzonderlijk weergegeven de gemiddelde score (en standaard deviatie) alsook de resultaten van de 'one-way' ANOVA's (sexe als factor) op M-, V-, n- en N-schaalscores

<i>7-jarigen</i>	jongens (N = 47)	meisjes (N = 30)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	33.98 (7.31)	24.23 (7.66)	1739.11	31.37	0.00
V-schaal	1.06 (1.11)	4.37 (1.30)	199.76	141.64	0.00
n-schaal	28.49 (7.00)	30.27 (5.76)	57.84	1.35	0.25
N-schaal	19.43 (9.55)	28.10 (7.38)	1377.89	17.90	0.00
<i>9-jarigen</i>	jongens (N = 34)	meisjes (N = 39)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	7.62 (2.42)	2.82 (2.36)	418.01	73.14	0.00
V-schaal	8.77 (6.58)	20.10 (5.65)	2334.98	62.71	0.00
n-schaal	23.82 (11.68)	28.15 (8.77)	340.61	3.26	0.08
N-schaal	61.03 (17.47)	58.23 (15.19)	142.27	0.54	0.47
<i>11-jarigen</i>	jongens (N = 50)	meisjes (N = 48)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	7.52 (2.83)	3.04 (2.62)	491.15	66.00	0.00
V-schaal	5.50 (4.45)	15.63 (5.73)	2510.59	95.88	0.00
n-schaal	18.84 (8.46)	21.50 (6.98)	173.28	2.87	0.09
N-schaal	50.32 (17.01)	52.21 (12.52)	87.33	0.39	0.53

scoren op de V-schaal eveneens significant hoger dan jongens. We wijzen er verder op dat bij 7-jarige meisjes een relatief hoge score op de M-schaal wordt waargenomen. Ten aanzien van de n- en N-schaalscores wordt in het algemeen geen significant sexe-effect gevonden. Alleen bij de jongste leeftijdsgroep scoren meisjes significant hoger op de N-schaal dan jongens. Vastgesteld kan worden dat op alle leeftidnsniveau's de gemiddelde sexe-rol identiteitsscore de sexen onderscheidt en dat de beide sexen i.h.a. niet verschillend reageren op zwak- en sterk-neutrale items, die zich overigens in een grote belangstelling mogen verheugen.

Uitgaande van de één-dimensionale sexe-rol identiteitsscore (de voor de betreffende sexe geldende schaal, voor jongens de M-, voor meisjes de V-schaal) kunnen per leeftijdsniveau drie subgroepen onderscheiden worden: de 25° „hoogst scorenden (aan te duiden als «echte jongens» c.q. «echte meisjes»), de 25° „laagst scorenden («jongens» c.q. «meisjes») en de resterende middengroep (50%) («gewone jongens» c.q. «gewone meisjes»).

Achtereenvolgens zal voor elk leeftijdsniveau per sexe een vergelijking tussen drie subgroepen worden gemaakt op elk van de vier schalen. Steeds is een «one-way» ANOVA (subgroep als factor) uitgevoerd waarna de Duncan's «post hoc comparison» toets is toegepast ($p < 0.05$).

In Tabel 4 worden de gegevens en resultaten gepresenteerd van de subgroepen van de 7-jarigen.

Tab. 4. — Resultaten voor de 7-jarigen.

De gemiddelden (en standaard deviaties) van de drie subgroepen in sexe rol identiteit zijn weergegeven in resp. kolom a («echte jongens/meisjes»), b («gewone jongens/meisjes») en c («jongens/meisjes»).

De resultaten van de «one-way» ANOVA's staan in kolom d (mean square), e (F-ratio) en f (p-waarde). Het resultaat van Duncan's post hoc comparison ($p < 0.05$) in kolom g (1: $1 > b > c$; 2: $a = b = c$; 3: $a = b > c$; 4: $a = b$, $b = c$, $a > c$).

<i>jongens</i>	a (N = 12)	b (N = 24)	c (N = 11)	d	e	f	g
M-schaal	42.25 (1.37)	34.54 (3.30)	23.72 (4.47)	992.29	92.82	0.00	1
V-schaal	1.08 (1.00)	0.96 (1.12)	1.27 (1.27)	0.38	0.30	0.75	2
n-schaal	34.42 (4.23)	28.67 (5.65)	21.46 (6.17)	469.47	15.74	0.00	1
N-schaal	25.25 (6.44)	19.71 (8.92)	11.36 (7.95)	637.87	9.62	0.00	1
<i>meisjes</i>	a (N = 6)	b (N = 15)	c (N = 9)	d	e	f	g
M-schaal	28.67 (5.57)	25.60 (7.75)	19.00 (6.27)	196.22	4.04	0.03	3
V-schaal	60.00 (0.00)	4.73 (0.46)	2.67 (0.50)	22.02	120.50	0.00	1
n-schaal	34.00 (3.95)	30.60 (5.88)	27.22 (5.38)	84.36	2.87	0.07	4
N-schaal	34.33 (3.27)	28.00 (7.61)	24.11 (6.51)	188.24	4.23	0.03	4

Voor de jongens blijkt het onderscheid in sexe-rol identiteitsscore drie groepen op te leveren die niet alleen op deze variabele, maar ook op n- en N-schaal onderling significant verschillen; er wordt geen verschil aangetroffen op de V-schaal.

Bij de meisjes is het beeld complexer: op de criterium-variabele (V-schaal) kunnen weliswaar drie duidelijk verschillende groepen onderscheiden worden, maar de score-verschillen op M-, n- en N-schaal zijn daaraan niet rechtstreeks verbonden. Op de M-schaal scoren «meisjes» immers significant lager dan de beide andere subgroepen, die onderling niet verschillen. Op de n- en N-schaal scoren de «meisjes» alleen significant lager dan de «echte meisjes».

Weerspiegelt bij de 7-jarige jongens de sexe-rol identiteitsscore zich in de voorkeur voor neutrale spelletjes, voor meisjes van dezelfde leeftijd geldt dit niet. Anderzijds wordt door jongens, onafhankelijk van hun sexe-rol identiteit, zeer laag gescoord op de V-schaal; meisjes scoren weliswaar op de cross-sexe schaal (in dit geval de M-schaal) in relatie tot hun sexe-rol identiteitsscore, maar wel dusdanig hoog dat «echte» en «gewone meisjes» op hetzelfde niveau scoren als de laagst scorende sexe-rol identiteitsgroep van de jongens, die significant lager scoort dan «meisjes» (o.g.v. Duncan's toets, nadat een ANOVA was uitgevoerd (als factor de (zes) sexe-rol identiteitssubgroepen op de M-schaalscores): mean square = 823.23; F-ratio = 32.81; p-waarde = 0.001).

Voor de 9-jarigen zijn de gegevens en resultaten weergegeven in Tabel 5.

Het beeld dat uit deze tabel van de 9-jarige jongens naar voren komt wijkt af van dat van hun jongere sexegenoten in dat opzicht dat de drie subgroepen onderling alleen significant verschillen in de voorkeur voor sterk-neutrale spelletjes (N-schaal). Op de zwak-neutrale schaal scoren beide hoogstscorende subgroepen op het criterium-variabele (de «echte jongens» en de «gewone jongens») onderling weliswaar niet verschillend, maar wel beide significant hoger dan de «jongens». Opvallend is dat dit eveneens geldt voor de V-schaal, d.w.z., jongens die hoger scoren op voorkeur voor typische jongensspelletjes, vertonen eveneens een hogere score op voorkeur voor meisjesspelletjes!

De meisjes van deze leeftijdscategorie weerspiegelen hun sexe-rol identiteitsscore in de zwak-neutrale items en, in minder mate op de sterk-neutrale items; op de M-schaal scoren de subgroepen evenwel niet verschillend.

Tab. 5. — Resultaten voor de 9-jarigen.

De gemiddelden (en standaard deviaties) van de drie subgroepen in sexe rol identiteit zijn weergegeven in resp. kolom a («echte jongens/meisjes»),

b («gewone jongens/meisjes») en c («jongens/meisjes»).

De resultaten van de «one-way» ANOVA's staan in kolom d (mean square), e (f-ratio) en f (p-waarde). Het resultaat van Duncan's post hoc comparison ($p < 0.05$) in kolom g (1: $a > b > c$; 2: $a = b = c$; 3: $a = b > c$; 4: $a = b$, $b = c$, $a > c$).

<i>jongens</i>	a (N = 10)	b (N = 15)	c (N = 9)	d	e	f	g
M-schaal	10.50 (0.53)	7.60 (0.99)	4.44 (0.76)	86.86	132.49	0.00	1
V-schaal	12.40 (6.43)	9.60 (6.10)	3.33 (4.00)	204.06	6.19	0.00	3
n-schaal	31.70 (7.79)	26.20 (10.16)	11.11 (6.62)	1079.78	14.28	0.00	3
N-schaal	75.50 (8.61)	62.93 (14.54)	41.78 (10.94)	2741.99	18.55	0.00	1
<i>meisjes</i>	a (N = 9)	b (N = 20)	c (N = 10)	d	e	f	g
M-schaal	3.67 (2.18)	2.95 (2.46)	1.80 (2.15)	8.60	1.59	0.22	2
V-schaal	26.44 (1.01)	21.20 (2.75)	12.20 (2.39)	505.28	89.60	0.00	1
n-schaal	34.56 (2.96)	30.40 (7.22)	17.90 (6.14)	760.58	19.56	0.00	1
N-schaal	67.67 (9.27)	62.30 (11.10)	41.60 (14.31)	1949.16	14.40	0.00	3

In Tabel 6 zijn de gegevens en resultaten voor de 11-jarigen gepresenteerd.

De drie subgroepen op sexe-rol identiteit bij de jongens verschillen hier onderling significant op alle variabelen (V-, n- en N-schaal). Een «echte jongen» van 11 jaar onderscheidt zich niet alleen van zijn even oude sexegenoten door een voorkeur voor typische jongensspelletjes, maar evenzeer door een voorkeur voor sexe-neutrale spelletjes en — nogal frappant — voor meisjespelletjes!

De 11-jarige meisjes vertonen een beeld dat overeen komt met dat van de 7-jarige jongens: het verschil in sexe-rol identiteit komt tot uitdrukking in de score op n- en N-schaal; op de cross-sexe schaal worden geen significante verschillen gevonden, terwijl de score op deze schaal niet hoog kan worden genoemd (vgl. de scores op M-schaal van 7-jarige meisjes).

Tab. 6. — Resultaten voor de 11-jarigen.

De gemiddelden (en standaard deviaties) van de drie subgroepen in sexe rol identiteit zijn weergegeven in resp. kolom a («echte jongens/meisjes»), b («gewone jongens/meisjes») en c («jongens/meisjes»).

De resultaten van de «one-way» ANOVA's staan in kolom d (mean square), e (f-ratio) en f (p-waarde). Het resultaat van Duncan's post hoc comparison ($p < 0.05$) in kolom g (1: $a > b > c$; 2: $a = b = c$; 3: $a = b > c$; 4: $a = b$, $b = c$, $a > c$).

<i>jongens</i>	a (N = 13)	b (N = 25)	c (N = 12)	d	e	f	g
m-schaal	10.85 (0.69)	7.60 (1.19)	3.75 (1.86)	157.27	94.84	0.00	1
v-schaal	8.54 (5.65)	5.56 (3.42)	2.08 (2.07)	130.10	8.61	0.00	1
n-schaal	24.85 (8.30)	19.12 (6.92)	11.75 (6.45)	537.07	10.38	0.00	1
N-schaal	61.69 (13.66)	51.27 (11.88)	35.08 (19.15)	2258.08	10.98	0.00	1
<i>meisjes</i>	a (N = 12)	b (N = 26)	c (N = 12)	d	e	f	g
m-schaal	3.42 (3.48)	3.08 (2.33)	2.50 (2.32)	2.33	0.33	0.72	2
v-schaal	22.25 (1.29)	15.65 (3.64)	7.60 (1.58)	585.36	70.71	0.00	1
n-schaal	28.25 (2.99)	21.15 (6.29)	14.30 (3.89)	534.13	19.64	0.00	1
N-schaal	63.00 (6.61)	51.08 (12.19)	42.20 (9.10)	1216.24	11.09	0.00	1

CONCLUSIES

Een door Rosenberg en Sutton-Smith (1959) opgestelde spellijst blijkt in beginsel bruikbaar voor het meten van «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid», zij het met enige inhoudelijke aanpassing. De lijst wordt betrouwbaar en representatief geacht. De lijst maakt het mogelijk sexe-rol stereotypie en sexe-rol identiteit te meten.

Met betrekking tot sexe-rol stereotypie werd vastgesteld dat op alle drie de leeftijdsniveaus sexe-typerende items in veel mindere mate de spelkeuze van kinderen karakteriseren dan niet-sexe-typerende of neutrale spelactiviteiten. Binnen de sexe-typerende activiteiten overheersen de jongensspelletjes bij de 7-jarigen, terwijl dit voor de 9- en 11-jarigen de meisjesspelletjes blijken te zijn.

Ten aanzien van sexe-rol identiteit scoorde op alle leeftijdsniveau's elk van de sexen significant hoger op de schaal die de eigen sexe typeert. In het algemeen werd geen verschil geconstateerd tussen jongens en meisjes op de neutrale spelschalen.

Wanneer, op basis van de individuele sexe-rol identiteitsscore per sexe, subgroepen worden gevormd gaat deze indeling bij de 7- en de 11-jarige jongens duidelijk samen met een voorkeur voor sexe-neutrale spelletjes, maar bij de 9-jarige jongens in mindere mate. Bij de meisjes is deze relatie wisselend op 7- en 9-jarige leeftijd, maar in sterke mate aanwezig bij de groep van 11 jaar.

De sexe-rol identiteitsscore van de jongens vertoont een interessante verschuiving over de leeftijd in relatie tot de keuze van meisjes-spelletjes. Aanvankelijk is er bij hen geen verschil tussen de subgroepen waarneembaar; op 9-jarige leeftijd wordt enige samenhang gevonden; op de leeftijd van 11 jaar loopt bij de jongens de sexe-rol identiteits-score parallel aan de voorkeur voor typische meisjesspelletjes. Bij meisjes wordt daarentegen bij de beide oudste leeftijdsniveau's geen verschil in voorkeur voor jongensspelletjes geconstateerd, terwijl dit enigmatische geval is bij de 7-jarigen. Enigszins gechargeerd kan gesteld worden dat waar jongens minder kieskeurig worden met toenemende leeftijd, dit bij meisjes juist tot een grotere selectiviteit leidt.

Samenvattend: de conclusie lijkt gewettigd dat het spel van kinderen niet goed beschreven kan worden wanneer vooral of uitsluitend op sexe-typerende activiteiten gelet wordt. Wanneer daarop wel de aandacht wordt geconcentreerd blijkt dat jongens in toenemende mate een voorkeur voor typische meisjesspelletjes uitspreken, waarbij de sexe-rol identiteitsscore bij 9- en 11-jarigen een doorslaggevende rol vervult. Bij meisjes ontstaat het volgende beeld: is er op 7-jarige leeftijd geenszins van een afwijzing van jongensactiviteiten sprake, op oudere leeftijd wordt dit soort spelletjes niet meer geprefereerd, onafhankelijk van de sexe-rol identiteitsscore.

Jongens profileren zich derhalve op vroegere leeftijd, maar verschillen onderling in de mate waarin ze dit profiel vasthouden, terwijl meisjes zich, onderling niet verschillend, met het ouder worden sterker profileren. Onderscheidt de «echte jongen» zich op de leeftijd van 7 jaar van zijn sexegenoten middels sexe-typerende voorkeur en neutrale spelkeuze, op 11-jarige leeftijd is hierbij tevens ondubbelzinnig de cross-sexe voorkeur gekomen. Het «echte meisje» kenmerkt zich op 7-jarige leeftijd in haar voorkeur voor sexe-typerende activiteiten (hoewel er dan slechts weinig van dergelijke activiteiten blijken te zijn)

en, in mindere mate, door voorkeur voor jongens- en neutrale spelletjes. Op latere leeftijd komen door jongens als sexe-typerende opgevatte activiteiten voor meisjes niet meer in aanmerking.

Op alle leeftijdsniveaus, maar met name op oudere leeftijd, lijkt de sexe-rol identiteitsscore een aanduiding te zijn, niet alleen van de voorkeur voor spelletjes die de eigen sexe prefereert, maar ook van interesse voor spelletjes in het algemeen. Daarbij onderscheiden meisjes zich van jongens in het niet kiezen van spelletjes die de andere sexe typeert.

DISCUSSIE

In deze discussie zal achtereenvolgens bij drie facetten stilgestaan worden. Eerst zullen de resultaten in de context van andere ontwikkelingspsychologische bevindingen worden geplaatst. Vervolgens zal ingegaan worden op de vraag of spelkeuze in relatie tot de sexe-rol op grond van kennis dan wel op grond van motivatie (hier: een activiteit kennen, maar niet spelen) optreedt. Daarbij zullen gegevens gepresenteerd worden die in het onderzoek eveneens verzameld zijn. Ten slotte zullen enige kanttekeningen geplaatst worden bij de waarde van de onderzoeksresultaten, tegen de achtergrond van enige suggesties voor verder onderzoek.

Sexe-rol ontwikkeling

We merkten in de inleiding op dat dit onderzoek als replicatie en uitbreiding van dat van Rosenberg en Sutton-Smith (1959) gezien kan worden. Deze «voorgangers» waren met name geïnteresseerd in het meten van «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid», zodat vergelijking (het replicatie aspect) alleen op de sexe-typerende items betrekking heeft. Het in de analyse opnemen van niet-sexe-typerende items wordt als uitbreiding van het onderzoek van Rosenberg en Sutton-Smith (1959) opgevat.

Rosenberg en Sutton-Smith (1959) formuleerden een M-schaal en een V-schaal voor de leeftijdsgroep van 10 tot en met 12 jaar («grades 4 through 6»). Ook Walker (1964) hanteerde deze aanpak, bij 9 tot en met 12 jarigen («grades 3 through 6»). Onze resultaten wijzen er op dat dit een niet onredelijke benadering is voor de betreffende leeftijden: de 9- en 11-jarigen geven immers een overeenkomstig beeld te zin (vgl. Tabel 2). In beide onderzoekingen wordt een overmaat aan V-items geconstateerd.

Dit wordt bij de overeenkomstige leeftijdsgroepen ook in ons onderzoek vastgesteld, in tegenstelling tot de groep van 7-jarigen, waar de M-items in sterke mate overheersen. Het is dan ook aan te bevelen eenzelfde schaal niet zonder meer op verscheidene leeftijden te hanteren.

In dit verband kan ook gewezen worden op het minimum antwoordpercentage van een item om in de analyse te worden opgenomen (in het onderhavige onderzoek 30%, onder andere vanwege de onevenredige verdeling van jongens en meisjes in de eerste klasse, zie Tabel 1). Deze «afsnij-frequentie» is in hoge mate bepalend voor de samenstelling van de groep items waarop de analyse wordt uitgevoerd. In het onderzoek met de «play and games list» wordt aanvankelijk (Rosenberg & Sutton-Smith, 1959) 50% gehanteerd, later 30% (Sutton-Smith e.a., 1963); in recentere publikaties (b.v. Rosenberg & Sutton-Smith, 1964; Sutton-Smith, 1971) wordt geen melding meer gemaakt van het bewuste percentage.

De geconstateerde verschillen tussen de jongste en beide oudste leeftijdsgroepen in ons onderzoek duiden wellicht op een overgangsfase in de sexe-rol ontwikkeling: Worell (1981, p. 335) documenteert dat rond het 8^e jaar («second or third grade») de meeste — Amerikaanse — jongens en meisjes een sterke sexe-typering vertonen (o.a. met betrekking tot voorkeur voor activiteiten), die daarna geconsolideerd wordt.

Er worden in de literatuur (b.v. Hartley & Hardesty, 1964; Serbin et al., 1979; Williams et al., 1975) aanwijzingen gevonden dat de sexe-rol stereotypering asynchroon verloopt: de mannelijke stereotypieën zouden niet alleen op vroegere leeftijd bekend, maar ook meer gedifferentieerd zijn. De door ons gevonden resultaten (Tabel 2) kunnen zonder veel moeite in deze lijn geïnterpreteerd worden.

Uit de resultaten blijkt verder dat een op sexe-typering gerichte benadering een sterk vertekend beeld oplevert. Er wordt in de literatuur aanzienlijke steun aangetroffen voor de stelling dat beide sexen meer overeenkomsten dan verschillen vertonen (zie voor een overzicht Worell, 1981; 1982). In ons onderzoek komt dit tot uitdrukking in de grote hoeveelheid neutrale, d.w.z. niet-sexe-typerende, items op elk van de onderzochte leeftijdsniveaus.

In een, overigens nogal summiere, samenvatting van het verrichtte onderzoek waarbij de spellijst (en in feite de sexe-typerende schalen daarvan) gehanteerd is, komt Sutton-Smith (1971) tot de conclusie dat de op deze wijze gemeten spelvoorkeur geen indicatie geeft van de

werkelijke spelparticipatie. Deze conclusie lijkt, vanwege het gebaseerd zijn op alleen sexe-typerende voorkeur, tenminste ongenueanceerd.

Met betrekking tot de sexe-rol ontwikkeling is door ons een onderscheid aangebracht tussen de concepten «sexe-rol stereotypie» (gemeten middels «kennen» en «spelen») en «sexe-rol identiteit» («kennen», «spelen» en «leuk vinden»). Oorspronkelijk (Rosenberg & Sutton-Smith, 1959) werd gevraagd naar het al dan niet «leuk vinden»

Tab. 7. — Voor elk van de drie leeftijdscategorieën wordt voor elk van de schalen afzonderlijk weergegeven de gemiddelde score (en standaard deviatie) alsook de resultaten van de «one-way» ANOVA's (sexe als factor) op M-, V-, n- en N-schaalscores. Variabele: «niet kennen».

7-jarigen	jongens (N = 47)	meisjes (N = 30)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	6.36 (4.06)	10.87 (5.41)	371.63	17.33	0.00
V-schaal	1.11 (1.07)	0.37 (0.72)	10.02	11.14	0.00
n-schaal	8.13 (3.84)	8.47 (4.31)	2.10	0.13	0.72
N-schaal	14.38 (5.89)	8.97 (4.08)	537.20	19.39	0.00
9-jarigen	jongens (N = 34)	meisjes (N = 39)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	1.50 (1.48)	3.92 (2.91)	106.65	19.25	0.00
V-schaal	11.97 (5.92)	4.56 (2.88)	999.43	48.04	0.00
n-schaal	11.88 (8.25)	9.03 (9.75)	148.24	3.39	0.07
N-schaal	19.56 (11.42)	20.64 (11.12)	21.27	0.17	0.68
11-jarigen	jongens (N = 50)	meisjes (N = 48)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	1.22 (1.43)	3.33 (2.91)	109.38	21.03	0.00
V-schaal	10.88 (5.82)	4.29 (3.05)	1063.01	48.66	0.00
n-schaal	7.30 (6.08)	6.48 (5.43)	16.50	0.50	0.48
N-schaal	13.20 (9.89)	11.94 (8.84)	39.03	0.44	0.51

(«like/dislike») van alle activiteiten die het kind ooit heeft gespeeld («mark only the games that you have played yourself»). In de replicatie van Walker (1964) werd het al dan niet leuk vinden van een recente activiteit gevraagd («mark only the games that you play»). Naar onze inzichten werd daarmee steeds een sexe-rol identiteitsmaat vastgesteld.

Kennis en/of motivatie?

Met betrekking tot de sexe-rol ontwikkeling wordt wel de notie verkondigd, dat deze zich bij jongens zou kenmerken door een niet-geïnteresseerd zijn in meisjes-activiteiten (zie Hartley & Hardesty, 1964). Zo stelt b.v. Worell (1981) in dit verband vast dat meisjes in het algemeen meer flexibel omgaan met sexe-rol stereotypieën dan jongens. Dit wordt niet in onze resultaten aangetroffen (zie Tabellen 4, 5 en 6): meisjes lijken t.a.v. de sexe-rol identiteit met toenemende leeftijd selectiever op te stellen naar cross-sexe activiteiten, dit in tegenstelling tot de jongens.

In dit kader kan er verder op worden gewezen dat van jongens gezegd wordt dat op hen een grotere druk uitgeoefend wordt om zich in overeenstemming met de sexe-rol stereotypie te gedragen. Dit zou slechts mogelijk zijn wanneer de rol-verwachtingen (de sexe-rol stereotypieën) voor *beide* sexen bekend zijn: activiteiten, typerend voor de andere sexe, moeten immers gekend worden alvorens ze vermeden kunnen worden! In deze opvatting klinkt het door Maccoby en Jacklin (1978) gehanteerde onderscheid tussen «leren» en «uitvoeren» door. Volgens hen is er slechts op het niveau van uitvoeren van sexe-typering sprake, en is dus het motivatie-aspect doorslaggevend. In Tabel 7 worden de resultaten weergegeven van een analyse, per leeftijdsniveau, van het aantal activiteiten per schaal dat jongens resp. meisjes zeggen «niet te kennen».

Meisjes blijken op elk der leeftijdsniveau's significant meer M-items niet te kennen dan jongens. Voor jongens worden dezelfde resultaten gevonden op de V-items. Het niet kennen van neutrale items is in het algemeen niet verschillend tussen beide sexen (alleen de 7-jarige jongens geven aan meer sterk-neutrale items niet te kennen; dit hangt wellicht samen met de duidelijke profilering van jongens op deze leeftijd, die ook tot uitdrukking komt (zie Tabel 3) in de relatief lage voorkeurscore op deze sterk-neutrale items).

In Tabel 8 zijn de gegevens gepresenteerd van de analyse van de items die men zegt «te kennen — niet te spelen».

Tab. 8. — Voor elk van de drie leeftijdscategorieën wordt voor elk van de schalen afzonderlijk weergegeven de gemiddelde score (en standaard deviatie) alsook van de resultaten van de «one-way» ANOVA's (sexe als factor) op M-, V-, n- en N-schaalscores
Variabele: «kennen-niet spelen».

<i>7-jarigen</i>	jongens (N = 47)	meisjes (N = 30)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	6.11 (4.23)	11.83 (5.95)	600.59	24.34	0.00
V-schaal	3.64 (1.50)	1.03 (1.03)	124.26	69.64	0.00
n-schaal	6.36 (4.82)	5.20 (3.55)	24.71	1.30	0.26
N-schaal	8.87 (5.84)	6.80 (5.06)	78.64	2.52	0.12
<i>9-jarigen</i>	jongens (N = 34)	meisjes (N = 39)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	1.59 (1.91)	4.15 (2.99)	119.56	18.48	0.00
V-schaal	7.94 (6.64)	3.90 (3.39)	297.02	11.16	0.00
n-schaal	8.85 (9.38)	7.51 (5.86)	32.62	0.55	0.46
N-schaal	13.88 (12.91)	14.64 (9.96)	28.78	0.22	0.64
<i>11-jarigen</i>	jongens (N = 50)	meisjes (N = 48)	mean square	F-ratio	p-waarde
M-schaal	3.06 (2.30)	5.19 (2.86)	110.85	16.57	0.00
V-schaal	9.86 (5.22)	5.02 (3.62)	537.49	28.22	0.00
n-schaal	11.28 (6.88)	9.15 (6.01)	111.54	2.67	0.11
N-schaal	19.48 (11.14)	18.52 (10.96)	22.53	0.18	0.67

Wat betreft het motivatie-aspect («kennen-niet spelen») wordt alleen op sexe-typerende items verschil tussen jongens en meisjes geconstateerd. Op alle leeftijdsniveaus delen meisjes mee meer M-items «te kennen en niet te spelen» dan jongens, terwijl hetzelfde opgaat voor jongens t.a.v. de V-items.

Uit de gepresenteerde resultaten (Tabellen 7 en 8) kan de conclusie getrokken worden dat zowel informatie als motivatie een rol spelen.

Suggesties voor onderzoek

In deze rapportage zijn de conclusies gebaseerd op getalsmatige verhoudingen: de frequentie waarmee activiteiten worden aangekruist. De intensiteit of duur waarmee men zich met een activiteit bezig houdt is daarbij genegeerd. Dit kan er toe leiden dat b.v. een veelvuldig voetballende jongen als een «niet-echte» jongen gekenschetst wordt. Veelzijdigheid wordt in de door ons gehanteerde methode sterk benadrukt. Op deze variatie-maat worden interessante resultaten geconstateerd, waarbij echter in het oog dient te worden gehouden dat het om frequentie van keuzen gaat.

In dit onderzoek werd evenmin aan de kwalitatieve dimensie aandacht geschonken. Millar (1968) wijst op het belang hiervan in de, overigens korte, bespreking die zij wijdt aan spelkeuze-verschillen tussen jongens en meisjes. Lever (1976; 1978) stelde vast dat er sexe-verschillen bestaan in de wijze waarop het spel wordt gespeeld. Zij observeerde het spelgedrag van 10-11 jarige Amerikaanse kinderen en stelde vast dat zowel jongens als meisjes 24% van hun vrije tijd (d.w.z., tijd buiten de school-uren) met niet-spelactiviteiten vulden (huiswerk, huishoudelijke karweitjes, kerkgang, e.d.), eveneens 24% aan «tijdverdrijf» (vooral t.v. kijken) besteedden en 52% van hun vrije tijd bezig waren met echte spelactiviteiten. Lever constateerde grote verschillen in de complexiteit (aantal regels, samenstelling en grootte van speelgroep, rol-differentiatie, explicitering van doeleinden, e.d.) waarmee beide sexen de spelactiviteiten uitvoerden. Het is overigens opvallend dat Lever de interpretatie van deze verschillen in verband brengt met ervaringen die nuttig zouden zijn voor «later»: in het spel zouden bepaalde relevante sociale vaardigheden kunnen worden geoefend waarbij jongens vooral voorbereid lijken te worden op hun latere werk-situaties (de rol van de z.g. «generalized other») en meisjes op hun functie als huisvrouw en moeder (de z.g. «particular other»). Hoewel in onze resultaten het belang van sexe-typerende activiteiten wordt gerelativeerd, wordt door Lever's observaties een dieper gelegen facet aan de oppervlakte gebracht. Het zou interessant zijn na te gaan op welke wijze de beide sexen een door henzelf als neutraal beoordeelde activiteit uitvoeren. Naast sexe-verschillen in complexiteit is in dit onderzoek evenmin aandacht besteed aan verandering van complexiteit bij eenzelfde type spelactiviteit over de leeftijd. Sutton-Smith (in Loy & Ingham, 1973) stelde vast dat op oudere leeftijd de complexiteit van speluitvoering bij b.v. tikspelletjes toeneemt (rol-differentiatie, teams, vrij-plaatsen, e.d.). In ons onderzoek

wordt «dammen» op elk leeftijdsniveau veelvuldig gespeeld (resp. 68%, 89% en 87%); het ligt voor de hand dat de wijze, waarop de activiteit uitgevoerd wordt, verandert met het toenemen der leeftijd. Ook dit kan een interessante invalshoek zijn voor verder onderzoek.

Samenvattend stellen we vast dat in de resultaten niet meer mag worden gezien dan een weergave van spelvoorkeur-uitspraken. De gerapporteerde verschillen tussen de sexen en over de leeftijd geven overigens aanleiding tot duidelijke vragen die als leidraad kunnen fungeren voor verder onderzoek.

REFERENTIES

- Bem, S.L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162.
- Bem, S.L. (1975). Sex role adaptability: One consequence of psychological androgyny. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 634-643.
- Birren, J.E., Kinney, D.K., Schaie, K.W., & Woodruff, D.S. (1981). *Developmental psychology: A life-span approach*. Boston: Houghton Mifflin.
- Brown, D.G. (1956). Sex-role preference in young children. *Psychological Monographs*, 70, 1-19.
- Constantinople, A. (1973). Masculinity-femininity: An exception to a famous dictum? *Psychological Bulletin*, 80, 389-407.
- DeLucia, L.A. (1963). The toy-preference test: A measurement of sex-role identification. *Child Development*, 34, 107-117.
- Dwyer, C.A. (1974). Influence of children's sex role standard on reading and arithmetic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 66, 811-816.
- Fischer, K.W., & Lazerson, A. (1984). *Human development from conception through adolescence*. New York: Freeman.
- Gardner, H. (1978). *Developmental psychology*. Boston: Little, Brown and Co.
- Hartley, R.E., & Hardesty, F.P. (1964). Children's perceptions of sex roles in childhood. *Journal of Genetic Psychology*, 105, 43-51.
- Hartup, W.W. (1978). Kinderen van dezelfde of verschillende leeftijd in interaktiesituaties: Ontwikkelingspsychologische implicaties. In F.J. Mönks en P.G. Heymans (Eds.), *Communicatie en interactie bij het jonge kind*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt.
- Helms, D.B., & Turner, J.S. (1978). *Exploring child behavior*. Philadelphia: W.B. Saunders.
- Kohnstamm, R. (1980). *Kleine ontwikkelingspsychologie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Kopp, C.B., & Krakow, J.B. (1982). *The child: Development in a social context*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Lever, J. (1976). Sex differences in the games children play. *Social Problems*, 23, 478-487.
- Lever, J. (1978). Sex differences in the complexity of children's play and games. *American Sociological Review*, 43, 471-483.

- Loy, J.W., & Ingham, A.G. (1973). Play, games, and sport in the psychosocial development of children and youth. In G.L. Rarick (Ed.), *Physical activity: Human growth and development*. New York: Academic Press.
- Maccoby, E.E., & Jacklin, C.N. (1978). *The psychology of sex differences* (1: text). Stanford: Stanford University Press.
- Millar, S. (1968). *The psychology of play*. Harmondsworth: Penguin.
- Pleck, J.H. (1975). Masculinity-femininity: Current and alternative paradigms. *Sex Roles*, 1, 161-178.
- Roberts, J.M., & Sutton-Smith, B. (1962). Child training and game involvement. *Ethnology*, 1, 166-185.
- Rosenberg, B.G., & Sutton-Smith, B. (1959). The measurement of masculinity and femininity in children. *Child Development*, 30, 373-380.
- Rosenberg, B.G., & Sutton-Smith, B. (1960). A revised conception of masculine-feminine differences in play activities. *Journal of Genetic Psychology*, 96, 165-170.
- Rosenberg, B.G., & Sutton-Smith, B. (1964). The measurement of masculinity and femininity in children: An extension and revalidation. *Journal of Genetic Psychology*, 104, 259-264.
- Rosenberg, B.G., Sutton-Smith, B., & Morgan, E. (1961). The use of the opposite sex scales as a measure of psychosexual deviancy. *Journal of Consulting Psychology*, 25, 221-225.
- Rost, H. (1982). Spel tijdens de menselijke levensloop: Inhoud, structuur en functie. In J.H.A. van Rossum (Ed.), *Motorisch gedrag en ontwikkeling*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt.
- Rubin, K.H. (1982). Early play theories revisited: Contributions to contemporary research and theory. In D.J. Pepler & K.H. Rubin (Eds.), *The play of children: Current theory and research*. Basel: Karger.
- Schlossberg, H. (1947). The concept of play. *Psychological Review*, 54, 229-231.
- Schwartzman, H.B. (1978). *Transformations: The anthropology of children's play*. New York: Plenum.
- Serbin, L.A., Connor, J.M., & Iler, I. (1979). Sex-stereotyped and nonstereotyped introductions of new toys in the preschool classroom: An observational study of teacher behavior and its effects. *Psychology of Women Quarterly*, 4, 261-265.
- Sutton-Smith, B. (1971). Play preference and play behavior: A validity study. In R.E. Herron & B. Sutton-Smith (Eds.), *Child's play*. New York: Wiley.
- Sutton-Smith, B. (1973). Play: The mediation of novelty. In O. Grupe, D. Kurz & J.M. Teipel (Eds.), *Sport in the modern world: Chances and problems*. Heidelberg: Springer.
- Sutton-Smith, B. (1978). *Die Dialektik des Spiels*. Schorndorf: Hofmann.
- Sutton-Smith, B. (1982). Een prestatie-theorie over relaties met leeftijdgenoten. In J.H.A. van Rossum (Ed.), *Motorisch gedrag en ontwikkeling*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt.
- Sutton-Smith, B., & Roberts, J.M. (1970). The cross-cultural and psychological study of games. In G. Luschen (Ed.), *The cross-cultural analysis of games*. Champaign, IL: Stipes.
- Sutton-Smith, B., & Rosenberg, B.G. (1960). Manifest anxiety and game preference in children. *Child Development*, 31, 515-519.

- Sutton-Smith, B., & Rosenberg, B.G. (1961). Impulsivity and sex preference. *Journal of Genetic Psychology*, 98, 187-192.
- Sutton-Smith, B., Rosenberg, B.G., & Morgan, E. (1963). Development of sex differences in play choices during preadolescence. *Child Development*, 34, 119-126.
- Terman, L.M., & Miles, C.C. (1936). *Sex and personality*. New York: MacGraw-Hill.
- Timmer, B.S., & de Kock, D. (1983). *Spelactiviteiten bij kinderen op de basisschool*. Niet-gepubliceerde doctoraalscriptie, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Vandenberg, B. (1982). Play: A concept in need of a definition? In D.J. Pepler & K.H. Rubin (Eds.), *The play of children: Current theory and research*. Basel: Karger.
- Walker, R.N. (1964). Measuring masculinity and femininity by children's games choices. *Child Development*, 35, 961-971.
- Wesley, F., & Wesley, C. (1977). *Sex-role psychology*. New York: Human Sciences Press.
- Williams, J.E., Bennett, S.M., & Best, D.L. (1975). Awareness and expression of sex stereotypes in young children. *Developmental Psychology*, 11, 635-642.
- Worell, J. (1981). Life-span sex roles: Development, continuity, and change. In R.M. Lerner & N.A. Busch-Rossnagel (Eds.), *Individuals as producers of their development: A life-span perspective*. New York: Academic Press.
- Worell, J. (1982). Psychological sex roles: Significance and change. In J. Worell (Ed.), *Psychological development in the elementary years*. New York: Academic Press.